

EWA SIEMIENIEC-GOŁAŚ

 <https://orcid.org/0000-0003-2454-7409>

INSTYTUT ORIENTALISTYKI, UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI

BADANIA JĘZYKA ORMIAŃSKO-KIPCZACKIEGO W DOROBKU NAUKOWYM PROFESORA EDWARDA TRYJARSKIEGO

Abstrakt: Język ormiańsko-kipczacki to język polskich Ormian, zamieszkujących tereny dawnych Kresów Wschodnich (głównie miasta: Lwów, Kamieniec Podolski, Zamość). Czas najszerszego użycia tego osobliwego fenomenu językowego to XVI i XVII wiek. Wybitnym polskim orientalistą, który prowadził badania nad językiem ormiańsko-kipczackim, nazywanym też dialektem lub etnolektem, był Edward Tryjarski (1923-2021). Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie badań naukowych profesora Tryjarskiego związanych z tym językiem.

Słowa kluczowe: Edward Tryjarski, język ormiańsko-kipczacki, Ormianie polscy, orientalistyka

23 sierpnia 2021 roku zmarł w Warszawie wybitny polski orientalista i turkolog, profesor Edward Tryjarski (ur. 1923). Był autorem ponad 300 prac (w tym 11 książek), które ukazywały się w języku polskim, angielskim, francuskim, rosyjskim, niemieckim, a także ukraińskim i tureckim. Badania prowadzone przez profesora koncentrowały się wokół ludów tureckich (nazywanych też w literaturze turkologicznej – turkijskimi), ich dziejów, zwyczajów, a także języków. Choć profesor Tryjarski był turkologiem, to jednak szczególną uwagę w swojej naukowej karierze poświęcił historii i kulturze polskich Ormian, a w szczególności ich osobliwemu językowi, znanemu w literaturze przedmiotowej jako język (również: dialekt lub etnolekt) ormiańsko-kipczacki. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie badań profesora Tryjarskiego związanych z tym właśnie zagadnieniem.

Język ormiańsko-kipczacki¹ to język, którym posługiwali się Ormianie na terenach dawnych polskich Kresów, a głównymi ośrodkami jego występowania były miasta: Lwów, Kamieniec Podolski, Zamość. Czas największego jego rozkwitu przypada na wiek XVI i XVII.

Nie był to jedyny język, jakim posługiwali się ówczesni polscy Ormianie, ponieważ używali też własnej mowy, tj. ormiańskiego, a także znali język polski. Jednak na podstawie zapisów historycznych można wywnioskować, że w pewnym okresie i okolicznościach z ust Ormian częściej słyszało się ormiańsko-kipczacki niż ormiański. Dowodzi tego wypowiedź Ormianina z Zamościa, Symeona Lehacego, który w pamiętniku z podróży (była to połowa wieku XVII) pisał:

I lwowscy Ormianie po ormiańsku nie umieją, ale po polsku i kipczacku mówią, który jest tatarskim językiem².

To, że polscy Ormianie, jak pisze Symeon, mówili po polsku, nikogo nie dziwi, wiemy bowiem, że nacja ormiańska zawsze charakteryzowała się wybitnymi zdolnościami językowymi. Potwierdzają to dane o tym, że w dawnej Polsce i na Litwie tłumaczami języków orientalnych, zarówno uczestniczącymi w poselstwach do wschodnich władców, jak i pracującymi jako dragomani w kancelariach koronnej i wielkksiążęcej, byli przeważnie Ormianie. Można tu przywołać choćby takie nazwiska dragomanów ormiańskiego pochodzenia, jak: Zachariasz Gamocki (pracujący też dla dyplomacji szwedzkiej)³, Krzysztof Ormianin⁴, Zachariasz Krzysztofowicz⁵. Uwagę natomiast zwraca ta część wypowiedzi Symeona, w której poświadcza, że Ormianie mówili po kipczacku, „który jest tatarskim językiem”.

Kwestię tę można wyjaśnić, odwołując się do cytowanego już artykułu, w którym profesor Tryjarski pisał, iż Ormianie, mówiąc o języku ormiańsko-kipczackim, używali terminu: *Tatar*, czyli tatarski, lub też *bizim til*, czyli „nasz język”. Turkolodzy wiedzą, że określenie „tatarski” może być dwuznaczne, ponieważ dotyczy ono co najmniej kilku języków reprezentujących podgrupę kipczacką

¹ W niniejszym artykule używam terminu „język”, a nie etnolekt lub dialekt, podobnie jak czynił to w swych publikacjach profesor Tryjarski.

² Cytat pochodzi z artykułu E. Tryjarskiego, *Ze studiów nad rękopisami i dialektem kipczackim Ormian polskich*, „Rocznik Orientalistyczny”, 23, 1960, 2, s. 7-55 (cyt. za: E. Tryjarski, *Armeno-Kipchak Studies: Collected Papers*, red. M. Mejor, A. Bareja-Starzyńska, Warszawa 2017).

³ A. Zajączkowski, *Glosy tureckie w zabytkach staropolskich. I. Katechizacja turecka Jana Herbiniusa*, Wrocław 1948, s. 24-27.

⁴ J. S. Łątka, *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji*, Kraków 2005, s. 181.

⁵ J. Reychman, *Tłumacze języków wschodnich w Polsce XVIII wieku*, mLingua, [online:] https://mlingua.pl/pl/pol.czytelnia?tlumacze_jezykow_wschodnich_w_polsce_xviii_wieku – 20 marca 2017.

podrodziny turkijskiej⁶. Zapewne używanie przez ówczesnych Ormian określenia „tatarski” w odniesieniu do języka ormiańsko-kipczackiego to historyczna pozostałość, nawiązująca do losów ich przodków. Uciekając z ojczyzny przed najazdami mongolskimi, dotarli oni na Krym. Tam zetknęli się z ludnością tatarską, mówiącą językami kipczackimi, które w znaczącym stopniu wpłynęły na uformowanie się ich codziennego języka. Następnie Ormianie przynieśli ten język z Krymu na tereny Rusi należącej do państwa polsko-litewskiego, wzbogacając jego zasób o elementy słowiańskie, a z czasem także o latynizmy.

Z okresu największej aktywności tego języka pochodzi wiele rękopiśmiennych dokumentów, których liczby nie sposób szczegółowo oszacować. Edward Tryjarski stwierdził w jednym ze swoich wystąpień konferencyjnych⁷, że liczba zabytków ormiańsko-kipczackich jest znacząca: można przyjąć, że wynosi około kilku tysięcy stron. Z publikacji profesora wiemy też, że te cenne manuskrypty znajdują się w wielu miejscach na świecie, między innymi w bibliotekach klasztornych mechtarystów w Wiedniu i Wenecji, w Bibliothèque Nationale w Paryżu, w Hofbibliothek w Wiedniu, w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym we Lwowie czy w Archiwum PAN i PAU w Krakowie.

Mówiąc o zabytkach języka ormiańsko-kipczackiego, warto przypomnieć, jakie gatunki reprezentowała ta rękopiśmienna literatura. Jak wiemy, teksty pisane w tym języku były bardzo rozmaite: religijne, świeckie, prawnicze, naukowe. Należały do nich psalmy, modlitwy, brewiarze, umowy przedślubne (krorąki, *k'roronk'*), rejestry jasachów, czyli danin gminnych, testamenty (diatiki), traktaty naukowe czy akta sądowe.

Należy również wspomnieć o autorach tych prac. Byli to przeważnie przedstawiciele duchowieństwa ormiańskiego, choć są też utwory pisane przez osoby świeckie. Przeważnie teksty kipczacko-ormiańskie zapisywane były alfabetem ormiańskim. Spotyka się w nich także wtręty polskie lub łacińskie, również zapisane literami ormiańskimi. Wśród omawianych tytułów są też takie, w których fragment swej pracy autor zapisał w języku ormiańsko-kipczackim pismem ormiańskim, a inną część w języku polskim lub po łacinie pismem łacińskim. Takie przykłady spotykamy na przykład w traktacie alchemicznym Andrzeja Torosowicza z 1626 roku⁸.

Fragment tekstu ormiańsko-kipczackiego po raz pierwszy opublikował w Wiedniu w 1912 roku Friedrich von Kraelitz-Greifenhorst w artykule *Sprach-*

⁶ A. F. Majewicz, *Języki świata i ich klasyfikacje*, Warszawa 1989, s. 50-51.

⁷ To nieopublikowane dotychczas wystąpienie miało miejsce podczas międzynarodowej konferencji „6th International Conference of Oriental Studies: Rare, Forgotten and Endangered Languages and Literatures”, która odbywała się w Warszawie w dniach 14-16 listopada 2017.

⁸ Por. E. Tryjarski, *Armeno-Kipchak Texts in the Alchemical Treatise by Andrzej Torosowicz (17th Century)*, Warszawa 2005.

*probe eines armenisch-tatarischen Dialektes in Polen*⁹. Trzeba jednak dodać, że już w drugiej połowie XIX wieku pojawiły się opracowania na temat polskich Ormian i używanego przez nich etnolektu. Biskup Franciszek Ksawery Zacharyasiewicz wspominał to zjawisko w pierwszej pracy naukowej o polskich Ormianach, *Wiadomość o Ormianach w Polsce* (1842), Jan Hanusz poświęcił mu artykuł *O języku Ormian polskich* (1886), a katalog manuskryptów ormiańsko-kipczackich ze zbiorów Hofbibliothek oraz biblioteki klasztoru mechitarystów w Wiedniu został opublikowany przez o. Jacobusa Dashiana w latach 1891 i 1895¹⁰.

Z czasem do badań nad językiem ormiańsko-kipczackim i jego zabytkami dołączyli też inni uczeni. W Polsce studia na ten temat zapoczątkował Edward Tryjarski, a później tematykę tę podjął również Krzysztof Stopka. Spośród zagranicznych uczonych wymienić należy ukraińskich badaczy: Jarosława Daszkewycza, Aleksandra Garkawca, Omeljana Pritsaka, a także Jeana Deny, Edmonda Schütza i Gerarda Clausona. Przedstawicielką młodszego pokolenia zajmującą się tym zagadnieniem jest Nadejda Chirli.

Wartość i przydatność badań nad językiem ormiańsko-kipczackim niezwykle celnie określają słowa profesora Tryjarskiego, który w 2010 roku napisał:

Każdy omal nowo opublikowany tekst w języku ormiańsko-kipczackim poszerza pole obserwacji i służy lepszemu poznaniu jego historii¹¹.

Prezentację tego obszaru zainteresowań badawczych profesora należy rozpocząć od wspomnienia znakomitego dzieła jego autorstwa, jakim jest ujęty w czterech tomach (nazwane zeszytami – *fascicule*) słownik *Dictionnaire arméno-kiptchak d'après trois manuscrits des collections viennoises*¹². Słownik ten liczy 914 stron i powstał, jak mówi tytuł, na podstawie trzech manuskryptów ormiańsko-kipczackich, pochodzących z kolekcji wiedeńskiej. Opublikowano go w Warszawie w latach 1968-1972. W liczącym ponad 40 stron wstępie autor scharakteryzował wykorzystane manuskrypty, poświęcił uwagę zawartemu w rękopisach kipczackiemu materiałowi leksykalnemu, wariantowości zapisów niektórych wyrazów, a także przytoczył przykłady słów, które reprezentują różne grupy semantyczne.

⁹ „Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes”, 26, 1912, s. 307-324.

¹⁰ J. Dashian, *Katalog der armenischen Handschriften der Hofbibliothek zu Wien*, Wien 1891; idem, *Katalog der armenischen Handschriften der Mechitaristenbibliothek zu Wien*, Wien 1895. Dane te podają za: E. Tryjarski, *Ze studiów nad rękopisami i dialektem kipczackim Ormian polskich*, „Rocznik Orientalistyczny”, 23, 1960, 2, s. 7-55, 24; 1960, 1, s. 43-87.

¹¹ Cytat ten pochodzi z: *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1625-1630*, wyd. E. Tryjarski, Kraków 2010, s. 16.

¹² E. Tryjarski, *Dictionnaire arméno-kiptchak d'après trois manuscrits des collections viennoises*, 1, fasc. 1 (A-H), fasc. 2 (I-K), Warszawa 1968; 2, fasc. 3 (X-O), Warszawa 1969; 3, fasc. 4 (P-Ž), Warszawa 1972.

W tej części znalazły się też uwagi o formach gramatycznych zarówno rzeczowników, czasowników, jak i innych części mowy. Początek słownika poprzedzają wykaz pozycji bibliograficznych i przyjętych dla nich skrótów, a także zasady zastosowanej transkrypcji oraz kolejności prezentacji haseł. Słowa tłumaczone są na język polski i francuski, a w każdym haśle przytoczono materiał źródłowy z wykorzystanych manuskryptów, stanowiący kontekst użycia poszczególnego wyrazu. Słownik jest dziełem pionierskim, a napisany został z typową dla profesora dokładnością w szczegółach i perfekcją.

Spośród innych prac Tryjarskiego poświęconych tej tematyce wymienić należy chronologicznie pierwszą *Armeno-Kipchak Texts in the Alchemical Treatise by Andrzej Torosowicz (17th Century)*. Dzieło liczące 171 stron ukazało się drukiem w Warszawie w 2005 roku. Jest to edycja ormiańsko-kipczackiego tekstu zawartego w traktacie alchemicznym, napisanym we Lwowie w 1626 roku przez kupca pochodzącego ze znanej ormiańskiej rodziny, Andrzeja Torosowicza. Traktat ten nie jest jednolity pod względem językowym, ponieważ został napisany w trzech językach: ormiańsko-kipczackim, polskim i łacińskim. Tekst ormiańsko-kipczacki pojawia się w jednorodnych dłuższych bądź krótszych fragmentach, które umieszczone są w głównej części traktatu lub jako dopiski – glosy, interlinearnie albo na marginesach, spisanych w ormiańsko-kipczackim języku, po polsku i po łacinie. W opracowaniu tekstu ormiańsko-kipczackiego zawartego w traktacie Edward Tryjarski ustosunkował się nie tylko do samej treści, podając jego łacińską transkrypcję i tłumaczenie, ale też skomentował pewne cechy języka w odniesieniu do fonologii, morfologii i składni. Nie omieszkał też nawiązać do zastosowanej przez Torosowicza ortografii. Poświęcił również sporą część wstępu samej leksyce, zwracając uwagę na liczne zapożyczenia – latynizmy, co jest w pełni uzasadnione, zważywszy na charakter dzieła (traktat naukowy – alchemiczny), ale też odnotowując obecność polonizmów, rutenizmów i rusycyzmów. Analizując zawarty w traktacie kipczacki materiał leksykalny, zwrócił uwagę na wysoki poziom rozwoju tego języka, ale równocześnie dostrzegł pierwsze oznaki jego „zamierania”¹³. Uważał, że ormiańsko-kipczacki zawierał cechy właściwe indywidualnemu autorowi, a nie cechy, które mogłyby szerzej scharakteryzować samą mowę. Oprócz komentarzy i tłumaczeń tekstu praca zawiera słownik wyrazów ormiańsko-kipczackich (z przekładem na angielski) sporządzony z materiału leksykalnego zawartego w traktacie. Jest to kolejne dzieło przygotowane z typową dla profesora drobiazgowością, zarówno pod względem naukowym, jak i edytorskim.

¹³ Na s. 9 omawianej pracy E. Tryjarski pisze: „The analysis of those texts evidences that the Armeno-Kipchak he used was astonishingly developed but, at the same time, it was entering the first phase of its decline (its full disappearance had to happen after some five decades only)”.

Kolejne publikacje warte wspomnienia to dwie prace dotyczące tej samej tematyki. Pierwsza z nich, wydana w Krakowie w 2010 roku, to edycja *Zapisów sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1625-1630 w języku ormiańsko-kipczackim*. Powstała na podstawie rękopisu ormiańsko-kipczackiego przechowywanego w Archiwum PAN i PAU w Krakowie, znanego pod roboczą nazwą od nazwiska ostatniego posiadacza – „rękopisem Abrahamowicza”, choć, jak nie omieszkał nadmienić Edward Tryjarski:

co najmniej równie uzasadniona byłaby nazwa „rękopis Lewickiego”, od nazwiska prof. dra Mariana Lewickiego, który go wcześniej posiadał przez czas dłuższy¹⁴.

Warto dodać, że to właśnie profesor Marian Lewicki – wybitny polski orientalista – przywiózł wspomniany rękopis ze Lwowa do Krakowa, gdy w 1946 roku opuszczał na zawsze tamto miasto, wywożąc, a tym samym ratując, bezcenne zbiory lwowskiej orientalistyki, biblioteki Ossolineum, Polskiego Towarzystwa Naukowego, a także materiały naukowe profesora Władysława Kotwicza, Sadyka Beja i innych polskich uczonych, związanych z Uniwersytetem Jana Kazimierza.

Choć wielu polskich i ukraińskich badaczy interesowało się rękopisem i powstały nieduże prace lub wzmianki na jego temat, to jednak dopiero publikacja Edwarda Tryjarskiego stanowi *editio princeps* całości manuskryptu. Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa są zbiorem protokołów sądowych, sporządzanych przeważnie w języku ormiańsko-kipczackim i, jak pisze Tryjarski, „tylko niektóre z nich w całości lub części zostały zredagowane po ormiańsku albo po polsku ormiańskim pismem”¹⁵. Praca licząca 451 stron zawiera poza wstępem teksty ormiańsko-kipczackich protokołów w transkrypcji łacińskiej, ich przekład, słownik w układzie alfabetycznym sporządzony z ormiańsko-kipczackiego materiału leksykalnego oraz faksymile rękopisu. Jest to cenne źródło informacji o lwowskiej społeczności ormiańskiej, jej życiu codziennym i obyczajowości, organizacji tamtejszego sądownictwa, stosunkach kościelnych. Ponadto tekst dostarcza możliwości prześledzenia dokonujących się w języku zmian, między innymi pojawiania się nowych zapożyczeń polskich, sławizacji składni, obecności dużej liczby prawniczych latynizmów, słowiańsko-kipczackich hybryd i innych ciekawych zjawisk językowych.

Kontynuacją tematyki podjętej w pracy z 2010 roku jest licząca 791 stron publikacja *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańsko-kipczackim*, która ukazała się drukiem w Krakowie w 2017 roku. Jest to również naukowa edycja sądowych protokołów ormiańsko-kipczackich,

¹⁴ E. Tryjarski, *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1625-1630*, s. 7.

¹⁵ *Ibidem*, s. 10.

ale tym razem profesor sięgnął po starsze dokumenty tej samej instytucji, które sporządzone zostały w latach 1564-1608, a obecnie przechowywane są w bibliotece klasztoru mechitarystów w Wiedniu. Także i ta publikacja zawiera łącińską transkrypcję i przekład całości rękopisu wraz ze wstępem i słownikiem. Ponadto dołączono płytę CD. Wspomniana praca jest kolejnym cennym wkładem w badania źródłowe nad historią i przeszłością polskich Ormian, o czym świadczą bardzo pochlebne recenzje¹⁶.

Profesor Edward Tryjarski jest też autorem wielu artykułów o języku ormiańsko-kipczackim. Znaczną ich część stanowią opracowania zabytków badanego języka, które pod względem reprezentowanych gatunków i form były bardzo zróżnicowane. Od lat 60. XX wieku Tryjarski współpracował z ukraińskim badaczem tekstów, Jarosławem Daszkewyczem¹⁷. Ukazało się wówczas kilkanaście opracowań dotyczących badań nad językiem ormiańsko-kipczackim autorstwa obu uczonych. Profesor Tryjarski opublikował kilka artykułów o zapożyczeniach obecnych w tym języku¹⁸. Wśród jego dorobku są też prace poświęcone tematyce onomastycznej, najczęściej antroponimii¹⁹. W niektórych ze swych tekstów Tryjarski omawia też kwestie gramatyczne języka ormiańsko-kipczackiego²⁰ czy jego zróżnicowanie dialektalne, wracając tym samym do badań zainicjowanych przez innych uczonych. W artykule: *On Dialectal Differentiation of Armeno-Kipchak*, opublikowanym w tureckim czasopiśmie językoznawczym²¹, odnosi się do możliwości zbadania ewentualnych różnic dialektalnych w języku ormiańsko-kipczackim, uwzględniając współczesny stan badań i wiedzy o tym języku. Część dociekań naukowych profesora Tryjarskiego stanowią też rozważania nad semantyką badanej leksyki. Wśród prac poświęconych słownictwu reprezentującemu różne grupy tematyczne czy semantyczne znalazły się artykuły poświęcone

¹⁶ W 2018 roku w czasopiśmie poświęconym dziejom polskich Ormian – „Lehahayer” (5, 2018, s. 283-285) ukazała się recenzja tej pracy autorstwa iranisty i armenisty, profesora Andrzeja Pisowicza.

¹⁷ Na przykład: Я. Р. Дашкевич, Э. Трыярски, *Армяно-кыпчакский документ из Константинополя 1618 г.*, „Folia Orientalia”, 11, 1970, s. 123-137; eadem, *Армяно-кыпчакские долговые обязательства из Эдирне (1609 г.) и Львова (1615 г.)*, „Rocznik Orientalistyczny”, 37, 1974, 1, s. 49-51, 59-60; eadem, *Армяно-кыпчакские предбрачные договоры из Львова (1598-1638 гг.)*, „Rocznik Orientalistyczny”, 33, 1970, 2, s. 67-105.

¹⁸ Na przykład: *Монгольские заимствования в армяно-кыпчакском языке*, „Известия Академии наук Казахской ССР”, 2, 1981, s. 41-52; *Arabic and Persian Loan Words in Armeno-Kipchak*, „Hasan Eren Armağanı”, 2000, s. 301-326.

¹⁹ Na przykład: *Les noms de personnes dans les écrits arméno-kiptchak: un essai de classification*, w: *Actes du XIe Congrès International des Sciences Onomastiques*, 2, 1975, s. 365-381.

²⁰ *A List of Armeno-Kipchak Verbs Including Their Basic Grammatical Forms*, „Bulletin of the Institute for the Study of North Eurasian Cultures”, 16, 1984, s. 69-109.

²¹ „Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten”, 1987 (1992), s. 289-296.

terminologii religijnej, astrologicznej, nomenklaturze pokrewieństwa, nazwom zwierząt, jednostek monetarnych i innych²².

Większość publikacji ukazywała się pod wyłącznym nazwiskiem profesora, wyjątkiem były wspomniane edycje z Daszkewyczem, a także dwie prace po francusku napisane razem z wybitnym francuskim turkologiem Jeanem Denym²³. Warto dodać, że profesor Tryjarski pisał nie tylko po polsku, ale też w wielu innych językach. Jego artykuły publikowano w renomowanych zagranicznych wydawnictwach i czasopismach, takich jak: „Indiana University Uralic and Altaic Series”, „Harvard Ukrainian Studies”, „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae”, „Ural Altaische Jahrbücher”, „Turcica. Revue d'Études Turques”, jak również w polskich prestiżowych periodykach, takich jak „Rocznik Orientalistyczny” czy „Folia Orientalia”. Ponadto nazwisko profesora Tryjarskiego pojawiało się w materiałach istotnej międzynarodowej konferencji, znanej pod akronimem PIAC, czyli „Permanent International Altaistic Conference”, a także w księgach jubileuszowych dedykowanych osobistościom świata turkologii i altaistyki.

Należy podkreślić, że profesor z typową dla siebie naukową dociekliwością i rzetelnością śledził na bieżąco prowadzone na świecie badania w zakresie języka ormiańsko-kipczackiego i nie pozostawał wobec tych badań obojętny. Świadczy o tym między innymi recenzja, którą napisał dla „Turcica. Revue d'Études Turques”²⁴ na temat opublikowanej w 2005 roku pracy doktorskiej Nadejdy Chirli z Çukurova Üniversitesi *Algış bitigi Ermeni-Kipçakça dualar kitabı*. Jest to rozprawa o ormiańsko-kipczackim modlitewniku wydrukowanym w ormiańskiej drukarni we Lwowie w 1618 roku.

W podsumowaniu omawianego zagadnienia należy przywołać głoszone przez profesora postulaty dotyczące badań nad językiem ormiańsko-kipczackim. W 2017 w Warszawie, podczas międzynarodowej konferencji o znaczącym podtytule „Rare, forgotten and endangered languages and literatures”, wygłosił on wykład *Past and Future of Armeno-Kipchak Studies*. W konkluzji wystąpienia określił, jakie zadania stoją przed badaczami zajmującymi się językiem ormiańsko-kipczackim. Po pierwsze, należy zinwentaryzować i skatalogować teksty ormiańsko-kipczackie znajdujące się w polskich zbiorach. Kolejnym zadaniem,

²² Oto tytuły niektórych prac: *Religious Terminology in Armeno-Kipchak*, „Journal of Turkology, International Periodical for Turkic Linguistics”, 1, 1993, 1, s. 59-111; *Ermeni-Kipçak dilinde yazılmış olan meteorolojik ve müneccimlikle ilgili tahminler* [O słownictwie związanym z meteorologią i astrologią obecnym w języku ormiańsko-kipczackim], „Türk Dil Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler”, 1972 (1975), s. 309-315.

²³ Jeden z tych artykułów: *La littérature arméno-kiptchak*, ukazał się w wieloautorskiej monografii *Philologiae Turcicae Fundamenta*, 2, red. P. N. Boratav et al., Wiesbaden 1964, s. 801-808.

²⁴ „Turcica. Revue d'Études Turques”, 38, 2006, s. 404-408.

tym razem dla filologów, powinno być przygotowanie gramatyki tego języka, prowadzenie badań porównawczych z innymi językami kipczackimi, między innymi pozostałościami tureckich dialektów na Krymie, co w rezultacie byłoby pomocne dla ustalenia pozycji języka ormiańsko-kipczackiego w podgrupie języków kipczackich podrodziny turkijskiej. Jak widać, postulaty te odnoszą się do niezwykle obszernego i wielowątkowego zadania, które stanowi pole do działania nie tylko dla specjalistów reprezentujących różne dziedziny nauki, ale też dla kilku pokoleń uczonych. Przedstawione tu w zarysie dokonania naukowe profesora Tryjarskiego pokazały dobitnie, że prowadzone przez niego badania nad językiem ormiańsko-kipczackim stanowią bardzo ważny i niezwykle solidny fundament pod realizację nakreślonych postulatów.

Kończąc, chciałabym choć w kilku zdaniach odnieść się do sylwetki profesora nie tylko jako uczonego, mistrza, starszego kolegi, ale przede wszystkim życzliwego i dobrego człowieka. Miałam przyjemność przez okres 15 lat (do grudnia 2020) prowadzić z nim korespondencję. Była to głównie okolicznościowa wymiana słów, przeważnie w czasie poprzedzającym święta Bożego Narodzenia i Wielkiej Nocy. Dla mnie jako rodowitej krakowianki rozczulający i szczególnie bliski był sentyment profesora do mojego miasta. Tęsknota za Krakowem narastała zwłaszcza wiosną. W świątecznej kartce, noszącej datę 28 kwietnia 2011 roku, tak napisał:

Za łaskawie nadesłane życzenia wielkanocne pięknie dziękuję i je z pokłonem odwzajemniam. Po cichu marzę o Krakowie, ale nie wiem, kiedy się tam pojawię...

Z kolei w roku 2013 otrzymałam od profesora kartkę z datą 15 kwietnia o następującej treści:

Szanowna Pani Profesor. Dziękuję za życzliwą pamięć i świąteczne życzenia. Przesyłam wiele dobrych uczuć na początek opóźniającej się wiosny. Ze względu na wiek (właśnie skończyłem... 90!) rezygnuję w tym roku z wyjazdu na PIAC do Turcji i na wykład do Szwecji. Ale do Krakowa może się jeszcze kiedy doczłapię... Wiele serdeczności łączę – Edward Tryjarski.

Ostatnia karteczka, którą otrzymałam od profesora, miała datę: „w grudniu 2020”.

Bibliografia

- Dashian J., *Katalog der armenischen Handschriften der Hofbibliothek zu Wien*, Wien 1891
- Dashian J., *Katalog der armenischen Handschriften der Mechitaristenbibliothek zu Wien*, Wien 1895
- [Daszkewycz J. R.] Дашкевич Я. Р., Трыярски Э., *Армяно-кыпчакские долговые обязательства из Эдирне (1609 г.) и Львова (1615 г.)*, „Rocznik Orientalistyczny”, 37, 1974, 1, s. 49-51, 59-60
- [Daszkewycz J. R.] Дашкевич Я. Р., Трыярски Э., *Армяно-кыпчакские предбрачные договоры из Львова (1598-1638 гг.)*, „Rocznik Orientalistyczny”, 33, 1970, 2, s. 67-105
- [Daszkewycz J. R.] Дашкевич Я. Р., Трыярски Э., *Армяно-кыпчакский документ из Константинополя 1618 г.*, „Folia Orientalia”, 11, 1970, s. 123-137
- Emiroğlu Ö., Majda T., *Polska bibliografia turkologiczna*, Warszawa 2012
- Hanusz J., *O języku Ormian polskich*, „Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności”, 11, 1886, s. 350-481
- Kraelitz-Greifenhorst F. v., *Sprachprobe eines armenisch-tatarischen Dialektes in Polen*, „Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes”, 26, 1912, s. 307-324
- Łątka J. S., *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji*, Kraków 2005
- Majewicz A. F., *Języki świata i ich klasyfikacje*, Warszawa 1989
- Pisowicz A., *Najnowsza edycja źródłowa profesora Edwarda Tryjarskiego*, „Lehahayer”, 5, 2018, s. 283-285, <https://doi.org/10.12797/LH.05.2018.05>
- Reychman J., *Tłumacze języków wschodnich w Polsce XVIII wieku*, mLingua, [on-line:] https://mlingua.pl/pl/pol.czytelnia?tlumacze_jezykow_wschodnich_w_polsce_xviii_wieku
- Tryjarski E., *A List of Armeno-Kipchak Verbs Including Their Basic Grammatical Forms*, „Bulletin of the Institute for the Study of North Eurasian Cultures”, 16, 1984, s. 69-109
- Tryjarski E., *Arabic and Persian Loan Words in Armeno-Kipchak*, „Hasan Eren Armağani”, 2000, s. 301-326
- Tryjarski E., *Armeno-Kipchak Studies: Collected Papers*, red. M. Mejor, A. Bareja-Starzyńska, Warszawa 2017
- Tryjarski E., *Armeno-Kipchak Texts in the Alchemical Treatise by Andrzej Torosowicz (17th Century)*, Warsaw 2005
- Tryjarski E., *Dictionnaire arméno-kiptchak d'après trois manuscrits des collections viennoises*, Fascicule 1 (A-H), Fascicule 2 (I-K), Warszawa 1968; 2, Fascicule 3 (X-O), Warszawa 1969; 3, Fascicule 4 (P-Ž), Warszawa 1972
- Tryjarski E., *Ermeni-Kipçak dilinde yazılmış olan meteorolojik ve münecimlikle ilgili tahminler* [O słownictwie związanym z meteorologią i astrologią obecnym w j. ormiańsko-kipczackim], „Türk Dil Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler”, 1972 (1975), s. 309-315
- Tryjarski E., *Les noms de personnes dans les écrits arméno-kiptchak: un essai de classification*, w: *Actes du XIe Congrès International des Sciences Onomastiques*, 2, 1975, s. 365-381
- Tryjarski E., *Монгольские заимствования в армяно-кыпчакском языке*, „Известия Академии наук Казахской ССР”, 2, 1981, s. 41-52

- Tryjarski E., *On Dialectal Differentiation of Armeno-Kipchak*, „Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten”, 1987 (1992), s. 289-296
- Tryjarski E., *Religious Terminology in Armeno-Kipchak*, „Journal of Turkology, International Periodical for Turkic Linguistics”, 1, 1993, 1, s. 59-111
- Tryjarski E., *Türkler ve Doğa*, red. D. Ayan, Istanbul 2016
- Tryjarski E., *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańsko-kipczackim*, Kraków 2017, <https://doi.org/10.12797/9788376388977>
- Tryjarski E., *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1625-1630 w języku ormiańsko-kipczackim*, Kraków 2010
- Tryjarski E., *Ze studiów nad rękopisami i dialektem kipczackim Ormian polskich*, „Rocznik Orientalistyczny”, 23, 1960, 2, s. 7-55, 24; 1960, 1, s. 43-87
- Tryjarski E., Deny J., *La littérature arméno-kiptchak*, w: *Philologiae Turcicae Fundamenta*, 2, red. P. N. Boratav et al., Wiesbaden 1964, s. 801-808
- [Zacharyasiewicz F. X.], *Wiadomość o Ormianach w Polsce*, Lwów 1842
- Zajączkowski A., *Glosy tureckie w zabytkach staropolskich. I. Katechizacja turecka Jana Herbiniusa*, Wrocław 1948
- Zajączkowski A., Reychman J., *Zarys dyplomatyki osmańsko-tureckiej*, Warszawa 1955

Ewa Siemieniec-Golaś, *The research of the Armenian Kipchak language in the scientific achievements of Professor Edward Tryjarski (1923-2021)*

Abstract: The Armenian Kipchak language is the language of the Polish Armenians inhabiting the former Polish eastern borderlands (mainly cities: Lwów, Kamieniec Podolski, Zamość). The time of the highest activity of this peculiar linguistic phenomenon includes the 16th and 17th centuries. Edward Tryjarski was an outstanding Polish orientalist who conducted research on this language which is also treated as a dialect or ethnolect. The purpose of the article is to present the scientific work of Professor Tryjarski connected just with this issue.

Keywords: Edward Tryjarski, Armenian Kipchak ethnolect, Polish Armenians, Oriental studies

Էվա Շիեմիենեց-Գոլաշ, Հայ-ղիչաղերեն լեզվի հետազոտությունները պրոֆեսոր Էդվարդ Տրիյարսկու (1923-2021) գիտական նվաճումների մեջ

Համառոտագիր. Հայ-ղիչաղերենը հանդիսանում է Լեհաստանի նախկին արևելյան սահմանների տարածքներում (գլխավոր քաղաքները՝ Լվով, Կամիենեց Պոդոլսկի, Չամոշ) բնակվող լեհահայերի լեզուն: Այս յուրօրինակ լեզվական երևույթի ամենամեծ գործունեության շրջանը՝ 16-17-րդ դարերն են: Նշված լեզուն, որը հայտնի է նաև որպես բարբառ կամ էթնոլեկտ, հետազոտել է լեհ ականավոր արևելագետ՝ Էդվարդ Տրիյարսկին, որն իր մահկանացուն կնքեց 2021 թվականին: Հոդվածի նպատակն է ներկայացնել պրոֆեսոր Տրիյարսկու գիտական գործունեությունը՝ կապված այս հարցի հետ:

Բանալի բառեր. Էդվարդ Տրիյարսկի, հայ-ղիչաղերեն էթնոլեկտ, լեհահայեր, արևելագիտություն